

סימן יט

כיצד מאחדים מנהגים – לאור תקנת רבי אבהו דקיסרי בתקיעת שופר

צום גדליה תשע"ז

הקדמה

מעיקר הדין, מצווה מן התורה לשמוע בראש השנה תשע קולות שופר: שלוש תרועות, ותקיעה פשוטה לפני כל תרועה ולאחריה. את שלוש התרועות למדו חז"ל (ר"ה ל"ג ע"ב) מכך שהציווי להריע 'תרועה' מוזכר בתורה שלוש פעמים [יום תרועה" (במדבר כ"ט, א); "זכרון תרועה" (ויקרא כ"ג, כ"ד); ו"והעברת שופר תרועה" (שם כ"ה, ט)] לגבי היובל שהוקש לר"ה]. כמו כן, מהפסוק "והעברת שופר תרועה... תעבירו שופר בכל ארצכם" למדו חז"ל (שם) שיש לתקוע בשופר תקיעה פשוטה לפני ואחרי כל תרועה.

ומסיקה שתקנת ר' אבהו בקיסרי הייתה לתקוע גם תר"ת גם תש"ת וגם תשר"ת כדי לצאת ידי חובה על פי כל הדעות.

א. טעם תקנתו של רבי אבהו

אמנם עצם שאלת הגמרא קשה – כיצד קרה הדבר שנשתכח אופן קיומה של מצווה הנוהגת בכל שנה ושנה?

הרמב"ם (שופר פ"ג ה"ב) מנסה ליישב וכותב, שנתספק לנו בה 'לפי אורך השנים ורוב הגלויות, ואין אנו יודעים היאך היא'. ועדיין קשה, והרי זו מצווה תדירה הנוהגת כל שנה, וא"כ כיצד נשתכחה?

ואף הב"י מקשה קושייה זו ומתריץ בשם רב האי גאון (הובא בב"י או"ח סי' תק"צ וכן בפרוש הר"ח על הדף) ואלו תורף דבריו: באמת כל התרועות נכונות. אפשר להריע בקול גינוח ואפשר להריע ביללה ואפשר להריע בגינוח ויללה בזו אחר זו. לכן ברבות השנים התפצל המנהג בין הקהילות: חלקן נהגו להריע בקול גינוח, חלקן הריעו ביללה וחלקן עשו שניהם יחד – ואלו ואלו היו יוצאות ידי חובתן. אלא שהיה הדבר נראה בעיני העם כמחלוקת, שכל קהילה מריעה בשיטה אחרת והיה נראה בעיני ההדיוטות שהקהילות האחרות טועות, לכך תיקן ר' אבהו 'תקנה שיהיו כל ישראל עושים מעשה אחד ולא יראה ביניהם דבר שההדיוטות רואים אותו כחלוקה'.

לגבי מהות התרועה ברור לגמרא שהכוונה לקול מעין בכי, על פי התרגום שתרגם 'תרועה' – "יבבה", ו"יבבה" למדנו מאם סיסרא שזה בכי ('ותיבב אם סיסרא', שופטים ה' כ"ח). אלא שלגבי מהות הבכי נחלקו בגמ': "מר סבר גנוחי גנח (כאדם הגונח מלבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן – רש"י) ומר סבר ילולי יליל (כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה – רש"י). ובגמ' שם: "אתקין ר' אבהו בקסרי תשר"ת. מה נפשך, אי ילולי יליל לעביד תקיעה תרועה ותקיעה, ואי גנוחי גנח לעביד תקיעה שלשה שברים ותקיעה. מספקא ליה אי גנוחי גנח אי ילולי יליל". והגמ' דנה בדבריו שמא בתקנה זו יהיה הפסק בין התקיעה לתרועה האמיתית או בין התרועה האמיתית לתקיעה שלאחריה,

הרב: "מדברי רבנו (ר"ח) למדנו כמה גדול כח מנהגן של ישראל, וכדברי חז"ל 'אם אינם נביאים בני נביאים הם' (פסחים ס"ו), שהרי מנהג זה של תקיעת תשר"ת למלכויות תש"ת לזכרונות תר"ת לשופרות תמהו עליו חכמי הדורות, שהרי כיוון דמסתפקא לן היה ראוי לעשות תשר"ת תש"ת תר"ת לכ"א וכן הנהיגו אחרים ע"פ הסוד? ועתה לדברי רבינו זה המנהג יסודו בהררי קודש. להראות שלא היה מחלוקת בדבר הנהגה בפומבי בכל שנה, אלא שכ"א יוצא ידי חובתו מן התורה איך שיעשה או שברים או תרועה, אלא כיוון שכ"א נהג כבר, אין לשנות המנהגות, וכדי שלא יהיו כחלוקין התקין שישו הכל".

ומוסיף הרב, שכדי להוכיח שכל תרועה נכונה "אכן ככוונה הניחו בענין הברכות [=שכל ברכה יש תרועה שונה] שיהיה באופן [=מוכת] שהכל בכלל תרועה".

ומוסיף הרב "ואין ספק כי מצד סוד ד' ליראוי ראוי להיות שניהם, ולא שתהיה מסור בחובה כך, ע"כ סבב הקב"ה ע"פ חכמים בעצות מרחוק". כלומר, מראש התורה נתנה אפשרות לכמה אופציות בתקיעת התרועה, וכל השיטות נכונות, וסוד ד' שהתגלגל שכל קהילה נהגה בתרועה שונה, ולא היה חובה לעשות גם שברים וגם תרועה, וחכמי ישראל ובראשם ר' אבהו תיקן תקנה שתאחד את כל כלל ישראל בלא לבטל שום מנהג טוב, ובכך לחנכנו בגדולת כח מנהגן של ישראל. ונראה שתקנה זו מתאימה מאד לר"ה בייחוד, יום שבו עם ישראל כולו עוסק בהמלכת ד' בעולם וראוי שביום זה כל עם ישראל יהיו מאוחדים יחד בהמלכת ד', וביחוד באופן התקיעות (שזו המצווה היחידה של היום שחיובה מדאורייתא) שהן רומזים על המלכה תרועת מלך, א"כ ראוי שכל ישראל

אל תנח ידך – זה משנה. כי ירא אלוקים יצא את כולם – כגון ר' אבהו דקיסרין". ובפרוש מהרז"ו (שם ד"ה כגון ר' אבהו) כתב בביאורו למדרש: "כגון ר' אבהו דקסרין. שמעתי ממופלג אחד שהכוונה על מ"ש בר"ה שתיקן בתקיעות ר"ה לצאת ידי כל הספיקות".

ואם כוונת המדרש כהבנת הרמב"ם, שרק בגלל ספק עושים את ג' השיטות, א"כ לא ברור מדוע ציין המדרש דווקא את חומרתו של רבי אבהו בעניין תקיעת שופר מבין כל המקומות האחרים שבהם אנו מחמירים מדין 'ספק דאורייתא לחומרא', ומדוע משבח המדרש את ר' אבהו על תקנתו שכביכול זו תקנה מיוחדת?

לכן נראה יותר לומר שדברי המדרש מתאימים יותר לדעת הגאונים ור"ח, שתקנת רבי אבהו הייתה תקנה מיוחדת כדי שלא יטעו לחשוב שיש כאן שיטות חלוקות בשעה שבאמת אין כאן אלא מנהגים שונים שכולם נכונים. ומפני כך לא חש רבי אבהו לטרחא דציבורא ואיחד את כל המנהגים, ואחז בזה וגם בזה, כי אין לבטל שום מנהג 'ומיניה ומיניה יתקלס עילאה'. (בטוי זה הטביע ר' אבהו בעצמו, עיין גמ' סוטה דף מ' ע"א על גודל ענוותנותו של ר' אבהו, וע"כ הוא הדוגמא של המדרש של "ירא אלוקים יצא את כולם" כדי להוכיח שכולם מנהגים נכונים ולא מנהגים משובשים). וכן מובא בזוהר הקדוש (ח"ג רל"א ע"ב) דתרוייהו אצריכו ולא משום ספק עבדינן להו עיי"ש.

דברים מעין אלו ביאר מרן הראי"ה קוק זצ"ל בספרו 'טוב ראי' על הגמ' בר"ה (ל"ד ע"א ד"ה רבנו חננאל). על דברי רבנו חננאל שכתב "להודיע שהכל אחד הן והכל יצאו ידי חובה ולא נשאר בדבר ספק". וביאר מרן

וככל שהציבור מאוחד יותר ביום זה, כח הרבים גדול מאוד ובכוחו להפוך מידת הדין למידת הרחמים. והדבר רמוז בסה"ק (עיין נתיבות שלום ריש פרשת ניצבים) על הפסוק: "אתם ניצבים היום – כולכם", כאיש אחד בלב אחד. שהיום קאי על ר"ה, ובו ניצבים כולם לפני ה'. והעצה לעבור את יום הדין היא ע"י כולכם. וכדברי המדרש (תנחומא ניצבים סי' א'): "אף אתם בזמן שאפלה לכם אני מאיר לכם, אימתי? בזמן שתהיו כולכם באגודה אחת".

אם כן תקנתו של ר' אבהו המאחדת את כל ישראל לאביהם שבשמיים ומחזקת את כוח מנהגם של ישראל – אין מתאימה יותר ממנה לר"ה, היום שבו מתאחדים כל ישראל באחדות גמורה להמליך את ה' בעולם.

ג. פסק השו"ע

ויש להתבונן כמי פסק השו"ע, כרב האי גאון או כרמב"ם?

מדברי השו"ע (או"ח סי' תקצ"ב) נראה לכאורה שסבר כרמב"ם, ואלו דבריו: "תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו אם היא היללה שאנו קורים שברים, או אם היא מה שאנו קורים שברים, או אם הם שניהם יחד. לפיכך כדי לצאת ידי ספק צריך לתקוע תשר"ת ג' פעמים ותש"ת ג' פעמים ותשר"ת ג' פעמים". מדבריו נראה לכאורה שאיחוד מנהגי התרועה נעשה מחמת הספק מהי התרועה הנכונה, וכדברי הרמב"ם, וכן כתב בשו"ת יביע אומר (ח"א סי' ל"ו).

אלא שאם נדקדק בדברי מרן השו"ע נראה שלא כתב כהרמב"ם במדויק, שהרי הרמב"ם כתב (הלכות שופר פ"ג ה"ב) "תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו בה ספק לפי אורך

יתאחדו יחד כאיש אחד להמליך את הקב"ה עלינו ועל העולם כולו.

ואמנם, בדרך כלל ההוראה ליחיד היא שלא להחמיר על עצמו במקום שיש בדבר טורח לציבור, כר"ע שכשהיה מתפלל עם הציבור היה מקצר ועולה מפני טורח הציבור וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו היה מאריך מאד כמובא בגמ' ברכות (דף ל"א ע"א), אך במקרה דנן וביחוד בר"ה יום המלכת ד' – זהו כבוד הציבור להאריך ולהראות שכל ישראל נהגו מנהג קדושים, וכל ישראל מתאחדים כאיש אחד בלב אחד.

ובדברינו אלו נוסף ביאור לדברי הגמ' בר"ה (דף ט"ז ע"א): "אמר רבי יצחק למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדים? כדי לערבב השטן". וביאר רש"י (שם ד"ה כדי לערבב) שכאשר שומע השטן שבני ישראל מחבבין את מצוות ה' ומהדרין לתקוע בשופר כמה פעמים, נסתמות טענותיו ואינו יכול להשטין נגדם. ומדברינו למדנו, שלא רק תוספת התקיעות מעידות על חיוב המצווה, אלא כשהשטן רואה את כל ישראל מתאחדין במנהגי התקיעות, ומאריכין בתקיעות להראות שכל המנהגים אמת, ואינם מתחלקים לאגודות אגודות, ואינם חוששים לטורח הציבור, וממליכים את ה' באחדות גמורה – מייד מסתמין טענותיו של השטן. וכפי שמוכח בחז"ל (ברכות מ"ג ע"ב) "כל בי תרי לא מזקי", כלומר, רק על היחיד מתעוררים דינים, אבל לא על הציבור, שכן כוח הציבור ממתיק את הדינים.

וכך אנו למדים בייחוד מדברי הזוהר (בשלח ח"ב מ"ד ע"א) האומר שבר"ה אסור לאדם להפריש עצמו מן הציבור (כפי שלמדנו מהאישה השונמית שאמרה "בתוך עמי אנוכי יושבת"), משום ש"דיעת ההפכים אחת",

"ועכשיו נוהגים לתקוע למלכויות תשר"ת ג' פעמים, ולזכרונות תש"ת ג' פעמים, ולשופרות תר"ת ג' פעמים". וכתב כף החיים (שם ס"ק ה') בשם השל"ה (דף רי"ד ע"א) "אין טעם וריח למנהג הזה, כי בזה לא סרו כל הספיקות ע"כ אין להשגיח בזה".

אך אם מרן השו"ע סובר כרב האי גאון, א"כ הרי זה מיושב, ואדרבא נהגו לכתחילה לתקוע בכל ברכה "סט" אחר, להראות שכל השיטות נכונות, וכדברי הריטב"א לעיל.

[אמנם גם לשיטת הרי"ף (ר"ה דף י' ע"ב מדפי הרי"ף) והרמב"ם (הלכות שופר פ"ג ה"י) שכתבו שבתקיעות של מוסף תוקעים במלכויות תשר"ת בלבד, בזיכרונות תש"ת בלבד, ובשופרות תר"ת בלבד, היה ניתן להקשות זאת, הרי לשיטתם יש ספק מהי התרועה, ואם לא תוקעים על כל ברכה את כל האפשרויות, נמצא שבשתיים מתוך שלוש הברכות (מלכויות זכרונות ושופרות) איננו תוקעים את התקיעה האמיתית!

אך לשיטתם ניתן ליישב, שאין להחמיר לתקוע בכל ברכה יותר משלוש קולות משום טירחא דציבורא. אך לשיטת השו"ע שלא חוששים בזה לטירחא דציבורא, ותוקעים בכל ברכה שלושה סדרים – הקושייה בעינה עומדת (אלמלא נאמר שסבר כרב האי גאון)] ב. דוחק לומר שרבי אבהו הסתפק כיצד נשמעת תרועה, ולא שמע דבר זה ממנהג אבותיו או מרבותיו. ויתירה מזו, ר' אבהו היה תלמידו של רבי יוחנן (עיין סדר הדורות, ערך רבי אבהו). והרי בגמ' מיד לאחר תקנתו של רבי אבהו בקסרי לתקוע תשר"ת תש"ת ותר"ת, כתוב (ר"ה ל"ד ע"ב): "רבי יוחנן אומר שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום – יצא", הרי שרבי יוחנן ידע כיצד ניתן לצאת ידי חובה ללא ספק ע"י שמיעת תשע קולות

השנים ורוב הגלות ואין אנו יודעים היאך היא", אך מרן השו"ע על אף שבסעיף א' העתיק את דברי הרמב"ם במלואם, השמיט בסעיף ב' את המשפט "מפני אורך השנים ורוב הגלות", ורק ציין שיש ספק בזה.

ואמנם לשיטת רב האי גאון אין כל ספק באופן התקיעה, ואם כן עדיין מוכח לכאורה שמרן השו"ע פסק כרמב"ם, אך אפשר לומר שהשו"ע נקט את לשון הגמרא: "מספקא ליה אי גנוחי גנח או ילולי יליל" (ר"ה ל"ג ע"ב) וכפי שרב האי גאון יפרש את לשון הגמרא, כך יפרש גם השו"ע. וכן כתב בספר קצה-המטה (על הספר מטה-אפרים ריש ס' תקצ"ז; ועיי"ש שהוכיח שרוב הראשונים והאחרונים נוקטים כשיטת רב האי גאון להלכה).

[ולגופו של עניין – מדוע אליבא דשיטת רב האי גאון נקטה הגמרא לשון "מספקא ליה", יש לומר שאע"פ שברור היה לרבי אבהו שיצאים ידי חובה בכל אופני התרועה, אילו היה מגיע למסקנה שאחת מהן מהודרת יותר היה קובע את המנהג כמותה כדי שלא להטריח את הציבור. אך לאחר שהגיע רבי אבהו למסקנה שכולן שקולות ואין דרך להכריע איזה מנהג עדיף, משך את ידיו מלהכריע וקבע את כולן כמנהג מאחד. ואולי יש לדייק זו מלשון הגמרא "מספקא ליה", ולא "מספקא לן", כיוון שאין כאן ספק מהותי מי צודק, אלא ספק הנהגתי כמי לקבוע את המנהג.]

ואדרבה, נראה להוכיח לאידך גיסא, שמרן השו"ע סובר כדעת רב האי גאון, משתי ראיות (דברים אלו ראיתי בשיעורו של הגאון הרב מאיר מאוזו שליט"א, פורסמו בגליון 'בית נאמן', נצבים וילך תשע"ז):

א. בשו"ע (או"ח סי' תקצ"ב ס"א) כתב מרן:

בכל מחלקה י' קולות וכו"ל.
ד. נ"מ האם מותר לומר את היה"ר שנהגו לומר בין התקיעות של התקיעות דמיושב וכן את הווידויים, דאם נאמר שסוגי התרועות השונים זה מטעם ספק, א"כ אין להפסיק בין הברכה לתקיעות ויש לתקוע את כל השלושים ברצף, אך אם נאמר שכל סוגי התרועות כשרים, א"כ אין מניעה להתפלל בין התקיעות, כי כבר יצא יד"ח בסט הראשון.

ועיין בשו"ת יביע אומר ח"א (או"ח סי' ל"ו) שפסק שלא לומר את הווידוי בפיו בין התקיעות דמיושב, ומחה על הנוהגים לאומרו.

ובח"ג הביא את תשובת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שצייד בעד הנוהגים לומר הווידוי. ואמנם השקלא-וטריא בדבריו שם היא האם ה"יהי רצון" הווי הפסק, או שזה נקרא 'עסוקים באותו עניין', אך למעשה סיים דבריו: "ומן המפורסמות הוא, כי רבבות אלפי ישראל הנמנים על קהל חסידים נוהגים לומר היה"ר הנדפס במחזורים בין כל סדר וסדר, וגם המ"ב בשעה"צ כתב שאין למחות בידם, וכבר הורה זקן זצ"ל. ולכן אף כי זה פשוט דשב ואל תעשה עדיף, וכל אלה המחזיקים במנהגי הגר"א נוהגים לא להפסיק בשום דבר בין הסדרים, וגם אני בתוכם, מ"מ להנוהגים להפסיק ביה"ר או בוידויים נראה שאין למחות לא ביד החזקה ולא בקול דממה דקה".

ומכך שהגרי"ש אלישיב זצ"ל יצא להגנת מנהג החסידים של אמירת הווידויים בין סדרי התקיעה, אף שהוא עצמו לא נהג לאומרם, ברור שיסודו של המנהג בהררי קודש, ולדברינו לעיל מובן פסקו, כי הוא מושגת על שיטת הגאונים שנפסקה להלכה, כמבואר לעיל.

בלבד, וכיצד הסתפק בדבר תלמידו? ע"כ שתלמידו לא הסתפק אלא תיקן תקנה המאחדת את כל המנהגים.

אך נראה לענ"ד שאין זו הוכחה חזקה, שהרי ר' יוחנן התכוון לחדש שאם תקע תשע תקיעות לא רצופות אעפ"כ יצא, ותשע הכוונה לשלושים כי אנו מסופקים מהן התשע, אך עדיין משתמשים בביטוי "תשע" כי זה החיוב מהתורה.

אך ההוכחה הראשונה היא הוכחה חזקה שאין עליה תשובה.

ד. הנ"מ להלכה בין שיטת הגאונים לבין שיטת הרמב"ם

ישנן כמה הלכות שמהן ניתן להוכיח שאכן פוסקים למעשה כשיטת הגאונים הנ"ל ולא כהרמב"ם כדלהלן:

א. המודר הנאה משופר יבקש מאחר שיתקע לו. ואם אין אחר שיתקע, פסק המ"ב (בסי' תקפ"ו ס"ק כ"ב) שיתקע לעצמו רק עשר קולות שחייב מדין תורה, דהיינו תשר"ת תש"ת תר"ת. ואילו לשיטת הרמב"ם עדיין לא יצא בכך מידי ספק דאורייתא, הא קמן שפסק כשיטת הגאונים.

ב. וכן פסק המ"ב בסי' ת"ר (ס"ק ז') לעניין ראש השנה שחל בערב שבת (ובימינו מציאות כזו תיתכן רק ביום ב' דר"ה) וקיבל עליו שבת מבעו"י ועדיין לא שמע תקיעת שופר (ואין שם אחר שלא קיבל עליו שבת שיתקע עבורו) – שיתקע תשר"ת תש"ת תר"ת ותו לא. הרי שפסק כהגאונים.

ג. עפ"י זה פסק בשו"ת קניין תורה (ח"ג סי' ע"ט) הובא בפסקי תשובות (ח"ו סי' תק"צ ס"א) לתוקע בבתי חולים במחלקות שונות ואין בכוחו לתקוע בכל המחלקות – שיתקע

צדידיה שתתקיים בודאי".

הא קמן שמרן הרב זצ"ל פסק לעניין מהות התשובה כב' השיטות, וכתב מרן הרצ"ה קוק זצ"ל בהערות בסוף עולת ראיה (עמ' תצ"ד) שמקורו של מרן הרב הוא מרב האי גאון שכתב שב' השיטות נכונות ור' אבהו רק איחד המנהגים. וכן כתב החינוך עיי"ש. וא"כ ב' סוגי התשובות ג"כ נלמדים הלכה למעשה כהגאונים. למדנו מדבריו שאף מרן הרב זצ"ל פסק כהגאונים.

ה. ביאור דברי מדרש קהלת רבה

בתחילת התשובה הבאנו את פירוש המהרז"ו לקהלת רבה, המבאר את דברי המדרש "כי ירא אלוקים יצא את כולם" – כגון רבי אבהו דקיסרין" כמתייחסים לתקנת רבי אבהו לעניין תקיעת שופר.

ברם כשנדקדק בדברי המדרש מתחילתו לכאורה מבואר אחרת. וז"ל המדרש: "טוב אשר תאחזו בזה – זה מקרא. וגם מזה אל תנח ירך – זה משנה, כי ירא אלוקים יצא את כולם – כגון ר' אבהו דקיסרין". ולכאורה כוונת המדרש הוא לציין שרבי אבהו היה בקי גם במקרא וגם במשנה, כמוכא בגמ' ע"ז (דף ד' ע"א) שהמינים שאלו את רב ספרא קושייה מהמקרא והוא שתק ולא ענה להם, ואילו ר' אבהו ענה, וכששאלוהו מדוע הוא (רבי אבהו) ידע לענות ור' ספרא לא ידע, ענה להם שכתושב ארץ ישראל החי בין המינים הוא רגיל לעיין במקראות כדי לדעת מה להשיב להם על קושיותיהם, ואילו חכמי בבל (כגון רב ספרא) שאין ביניהם מינים אינם רגילים לעיין במקרא. ואכן ב'תורה תמימה' (בפירושו לקהלת) ביאר שזה נראה הפירוש העיקרי – שירא אלוקים

וביחוד בר"ה, שבו ר' אבהו תיקן תקנה לאחד את כל ישראל ולהראות כוח מנהגם של ישראל שהוא תורה, ואם לא נביאים הם בני נביאים הם, אף הגרי"ש יצא מגדרו לחזק את מנהגי החסידים בר"ה, ובכך הצטרף לתקנת ר' אבהו ללמדנו "כמה גדול כח מנהגן של ישראל" כדברי מרן הרב זצ"ל.

ה. בעולת ראיה (ח"ב עמ' שכ"ח) על הפסוק: "אשרי העם יודעי תרועה ד' באור פניך יהלכון" כתב מרן הרא"ה קוק זצ"ל: "הספק אם גנוחי גנה או ילולי ילל, י"ל שיש ספק ביסוד התשובה, ובכלל יסוד ההצלחה האנושית ביראת ד' והישרת הדרכים, אם העיקר הוא ההשכלה ודעת האמת, או העיקר הוא הרגש הישר... והנה גנוחי גנה בא ע"י חשבון, שנעצב על איזה דבר אע"פ שאין הכאב דוחקו כ"כ, וזהו לעומת תשובה שמצד הדעת, אמנם כשהכאב דוחק באופן איום ונורא אז צועק מכאב הלב בילולי יליל, והוא נגד הרגש.

ומחדש הרב, שב' סוגי התשובות נצרכות לכל אדם. "והמעלה היותר שלמה היא, שתבוא התשובה מב' הענינים: מדעת, ותתגבר כ"כ עד ההרגש... וזהו 'אשרי העם יודעי תרועה'. תרועה שבתורה היא ג"כ שברים, והשברים היא ארוכה מצד גנוחי גנה בתשובת השכל. אשרי העם שמשברים את התרועה לגניחות קצרות של ילולי יליל, שהיא מורה על ההרגש, שהיא דבר טוב מפני ש'באור פניך יהלכון'. ומדרש נמי מסיפי' לרישי' ש'באור פניך יהלכון' שיש להם דעת והכרה שלמה, שאור ד' הוא ההכרה והדעת, כי באור פניך נתת לנו ד' אלוקינו תורת חיים'. א"כ 'באור פניך יהלכון' ע"י הדעת ועם זה הם יודעי תרועה ושוברי התרועה לחזק ההרגש, זוהי תשובה שלמה מכל

ישראל, כהגר"א, שהיו בקיאים בכל התורה שבכתב ושבע"פ, ידעו לאחד הכול ולהראות איך כל התורה שבע"פ רמוזה בתושב"כ. והסמל של אחדות התורה ואחדות האומה (ישראל ואורייתא) הרי הוא ר' אבהו זמן קיסרין.

[ועיין בהקדמתו של הרשל"צ הגר"ע יוסף זצ"ל לטהרת הבית ח"ב (עמ' י"ד-ט"ו) שמספר ש'הבן איש חי' התגלה אליו בחלום וראה את חיבוריו, וכששאלו הבא"ח האם הוא ממשיך להעביר שיעורי תורה ברבים ולהפיץ תורה, השיבו הגר"ע שחשב לאחרונה למעט בשיעורי התורה "כי מתי אעשה גם אנוכי לביתי ואם אין אני לי מי לי" [רצונו לומר לעסוק בכתיבת ספריו כדי להפיץ תורה לדורות. ולמרות שבד"כ הביטוי 'מתי אעשה גם אנוכי לביתי' נאמר בקשר לפרנסת ממון (עיין בראשית ל' ל') אצל הרשל"צ הגר"ע – כוונתו היתה לכתיבת החידו"ת שהם ממון רוחני לכלל ישראל לדורות], והתאונן הגר"ע "שדבר זה (השיעורים) מפריע לי בהמשך הכנת עריכת חיבורי להוציאם לאור, 'שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי'. ענה דודי (הבן איש חי) ואמר לי בסבר פנים יפות, טוב אשר תאחוז בזה, וגם מזה אל תנח ידיך, כי יש נחת רוח מאד לפני השי"ת בזיכוי הרבים כששומעים ד"ת ומוסר וחוזרים בתשובה... ואיקץ והנה חלום", ומוסיף שם הגר"ע, שאף מרן הב"י התאנה על צרכי רבים שעסק בהם, והמלאך המגיד (מגיד מישרים' שמות) ענה לו: 'ואל תצטער על שאתה מטפל בעניני הציבור ועי"כ אתה מתבטל מעסק התורה, כי אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך, כי שניהם כאחד טובים, ועל ידי הכל זוכה לחלוקא דרבנן... לכך עסוק בכולהו'. עיי"ש

יצא את כולם היינו שהוא אוחו גם המקרא וגם במשנה, כפי שרבי אבהו נהג לעשות (וקיים בזה את דברי חז"ל "דע מה שתשיב לאפיקורס" עיי"ש). והקשה ה'תורה תמימה' (שם): "אבל לפירוש השני (פירוש מהרז"ו) מאי שייך עניינו של ר' אבהו בתקיעות לעניין שפתח בבקיאות מקרא ומשנה?"

אמנם לשיטת רב האי גאון, ניתן ליישב היטב את פירוש המהרז"ו המקשר את דברי המדרש לתקנת רבי אבהו בתקיעת שופר עם הרישא של המדרש, משום ששניהם עוסקים באיחוד חלקי התורה הנראים כמפורדים. הרישא עוסקת באיחוד התורה שבכתב והתושב"ע, אשר אליבא דאמת אינם נפרדים והם "ירדו כרוכים מן השמים" ו"כל הכופר באחת מהן הרי הוא ככופר בכל התורה כולה", ור' אבהו שחי בארץ ישראל אשר תורתה נקראת 'נועם' על שם אחדותה (ולא 'חובלים' כתורת בבל המפורדת, כדאיתא בסנהדרין דף כ"ד ע"א). והסיפא אף היא עוסקת באותו עניין של איחוד הפכים במנהגים שונים שכולם אמת שנפוצו בקהילות השונות, ואף בזה ראה רבי אבהו צורך לאחד את ההפכים ולאחוז בשניהם כאחד. ובוזה מבואר מדוע דווקא רבי אבהו הוא שידע לענות לקושיית המינים, משום שעיקר רצונם של המינים הוא להראות שכביכול התורה מפורדת ולהטיל דופי בחלקיה. אולם דרכו של רבי אבהו היתה הניגוד הגמור והמענה לקושיותיהם, דהיינו איחוד גמור של התורה שבכתב עם התורה שבע"פ, וכן איחוד כל השיטות האמיתיות שבכלל ישראל לתורה אחת, ובכך איחד את עם ישראל לאגודה אחת לעשות רצון אביהם שבשמיים. וא"כ הרישא והסיפא של המדרש עוסקים באותו עניין. ואכן למראית עין לפעמים נראים התורה שבכתב והתושב"ע כסותרים, אך גדולי

הציבור ביתר שאת, וא"כ אין זה סותר אלא משלים וכו"ל. וכן להיפך כותב הרב (שם): "ומ"מ אין לפחוד שע"י טרדא זו (של ההתמסרות לציבור. י.ו.) תשתכח ממנו שלמות עצמו, כענין שאמרו חז"ל (ברכות ל"ב ע"ב) מתוך שחסידים הם תורתן משתמרת ומלאכתם מתברכת... הכי נמי, ע"י שעוסק בשלמות הציבור, הקב"ה מזכהו בתורת מתנה, בחלקים שהם שלמות עצמו. ובשכר שעוסק בשלמות עצמו ומזכה אותו הקב"ה ג"כ בעניינים שהם נוגעים לכלל שלמות הציבור, באופן שמצד השגחת השי"ת אין שני העניינים סותרים זה את זה, רק עוד עוזרים זה על זה". ודון מיניה ואוקמיה באתרין.

וכך מתבארים גם דברי המדרש על פי פירושו של רב האי גאון בהסבר תקנתו של ר' אבהו. אכן כל המנהגים של התרועות היו נכונות, אלא שלמראית עין הם היו נראים כסותרים זה את זה, וע"כ תיקן ר' אבהו, שכל ישראל יקיימו את כולם ואף יוכח שאינם סותרים (מהתקנה לתקוע תשר"ת מלכויות תש"ת בזכרונות ותר"ת בשופרות), ובכך לא רק שלא יסתרו אחד את משנהו אלא אדרבא ישלימו זה את זה, ויווכח שישראל מחבבין את המצוות, בין במצוות שבין אדם למקום (ריבוי התקיעות דמיושב ומעומד כפרש"י בר"ה ט"ז ע"ב) ובין במצוות שבין אדם לחבירו, בכיבוד כל מנהגי ישראל מכל העדות ובהנצחתם ללא חשש טירחא דציבורא (ואדרבה, ר' אבהו ראה בכך כבוד הציבור וכו"ל). ובתקנתו גרם ר' אבהו (שהיה גם בעל הלכה וגם בעל אגדה כדאיתא בסוטה דף מ' ע"א) "שמיניה ומיניה יתקלס עילאה" (שם).

משני סיפורים אלו לומדים אנו את אשר ביארנו עפ"י שיטת הגאונים. על פניו נראה, שהתורה ועסקי הציבור סותרים זא"ז ואם יעסוק בצרכי רבים יתבטל מהתורה. אך המגיד הורה לב"י לעסוק בשניהם ובירכו שיזכה לשניהם ולא יסתרו זא"ז. ואכן זכה מרן הב"י לגמור את חיבוריו ולהתמנות לפוסק הדורות, למרות שעסק רבות בצרכי הציבור. ואף הגר"ע יוסף זצ"ל זכה לאריכות ימים ושנים ובכך זכה להרבות ספרים (כל ספרי חזון עובדיה החדשים נכתבו ב-15 שנותיו האחרונות וזכה לחיות עד גיל צ"ג), וכן להרבות בזיוכי הרבים, ונמצא שלא רק שלא סתרו זה את זה אלא שהשלימו זה את זה].

וכן כתב מרן הראי"ה קוק זצ"ל על ת"ח שמנהיג את הציבור, שהוא משועבד לציבור, "כי יש לפעמים שמצד עצמו היה ראוי לו שילך בדרכים יותר גבוהים ובחסידות מופלגת, אבל מפני שצריך להיות קרוב אל הרבים המקבלים הנהגה ממנו, ע"כ הוא צריך לעסוק בלימודים הדרושים להם, ומתראה לפניהם שלא בחסידות יתירה, כדי שיהיו קרובים אליו. ומ"מ זה אינו דבר הגון שישליך את חובת שלמות עצמו אחר גיוו לגמרי, אלא הטוב אשר יאחוז בזה וגם מזה אל ינח ידו, ויעסוק ג"כ בלימודים גבוהים שהם ראויים לשלמות עצמו, ובדברים שאינם גורמים חסרון בהנהגה ידרוך על במתי שלמות הראוי לת"ח מצד גדולת ערכו" (אוצרות ראייה ח"ב עמ' 202). ואף כאן לכאורה נראה שלימודים גבוהים לפי מעלת היחיד אינם מתיישבים עם הלימודים העממיים הנצרכים לציבור, אך באמת אינם סותרים, ואדרבה, ככל שיהיה ת"ח יותר גדול ויותר מופלג, א"כ תורתו תשפיע על

הזאת יותר חסידות הוא להחזיק כב"ה אפילו לקולא מלהחמיר כב"ש, וזה לנו לעינים לראות איזה דרך ישכון אור באמת ובאמונה לעשות הישר בעיני ה'".

למדנו מדבריו, שאכן נכון, שהקורא ק"ש בשכיבה יוצא ידי כל הדעות, אך הרמח"ל מבאר את מעשה דרבי טרפון בהקשר של משקל החסידות, שבו צריך להבין, שאין לדון דברי החסידות עפ"י מראם הראשוני, אלא צריך לעיין ולהתבונן עד היכן תולדות המעשה מגיעות, לפי החברה, לפי הנושא ולפי המקום עיי"ש.

והנה מחלוקת ב"ש וב"ה היתה מחלוקת קשה שגרמה לפרודים בעם ישראל באופן קיום המצוות, לכן הכרעת חכמים שהלכה כב"ה איחדה את עם ישראל מחדש ומנעה פילוגים, וגרמה שתהיה תורה אחת בישראל ולא ח"ו שתי תורות. לכן אמרו חז"ל (ברכות ל"ז ע"ב) ש"בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה", כלומר יש כאן הכרעה ברורה. וע"כ רבי טרפון שרצה להחמיר ולצאת גם ידי חובת דעת ב"ש, היה חשש שבמעשיו הוא ינציח את המחלוקת בעם ישראל. ואף שעשה זאת רק משום חסידות והידור, מ"מ יש לו תלמידים המתבוננים במעשיו, וכשיראוהו מחמיר כב"ש, יחשבו שעשה זאת כחומרה ולא כמידת חסידות. ולכן חכמים, ראו את מעשיו בחומרה כה גדולה עד כדי הביטוי "כדאי היית לחוב בעצמך" דהוי כעין זקן ממרא, הממרה את ביה"ד הגדול שפסק תורה אחת לישראל.

משא"כ תקנת רבי אבהו בתקיעת שופר, שם אפילו לדעת הרמב"ם מדובר בספק שלא הוכרע, וק"ו לדעת הגאונים שכל השיטות היו נכונות ורק היה נראה כמחלוקת, תקנת

ו. מעשה לסתור

אמנם לכאורה ישנו מעשה לסתור את דברינו. המשנה בברכות (דף י' ע"ב) מביאה מחלוקת כיצד יש לקרוא את ק"ש: "ב"ש אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבוקר יעמוד שנאמר 'ובשכבך ובקומך'. וב"ה אומרים כל אדם קורא כדרכו שנאמר 'ובלכתך בדרך'. א"כ למה נאמר 'ובשכבך ובקומך' – בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים". יוצא א"כ דלב"ש הפסוק מלמד את דרך קריאת שמע (עמידה או שכיבה) וכן את זמן ק"ש (בוקר וערב) ולדעת ב"ה הפסוק רק בא ללמד את זמן אמירת ק"ש, אך יכול לאומרה באיזה אופן שירצה.

ובהמשך המשנה (שם) מובא: "א"ר טרפון אני הייתי בא בדרך והייתי לקרות כדברי ב"ש וסכנתי בעצמי מפני הליסטים. אמרו לו: כדאי היית לחוב בעמך שעברת על דברי ב"ה". ולכאורה קשה, מדוע הטיחו בר' טרפון דברים כה קשים ("כדאי היית לחוב בעצמך"), והלא לכאורה נהג ר' טרפון כהנהגתו של רבי אבהו, לצאת ידי כל הדעות, שהרי הקורא קריאת שמע של ערבית בשכיבה יוצא ידי חובת כל הדעות, הן לב"ה והן לב"ש, וא"כ מדוע ר' טרפון מגונה על כך?

והרמח"ל במסילת ישרים (סוף פרק כ') ענה על כך וז"ל: "יזה שעניין המחלוקת ב"ש וב"ה היה ענין כבוד לישראל מפני המחלוקת הגדולה שרבתה ביניהם, וסוף סוף נגמר שהלכה כב"ה לעולם, הנה קיומה של תורה שגמר דין זה ישאר בכל תוקף לעד ולעולמי עולמים ולא יחלש בשום פנים, שלא תעשה תורה ח"ו כשתי תורות, וע"כ לדעת המשנה

התרועות שהשמיט בטעות יסודן. ואף שאין זו האמת, כך זה היה נראה למראית עין, וכך זה היה מתפרש ע"י המון העם.

לעומת זאת, לפי האפשרות השנייה, שיתקעו את כל סוגי התרועות, אף עדה בישראל לא תיפגע, ולא תרגיש שכביכול שללו את מה שנהגה מדורי דורות. בכך מנע רבי אבהו איבה וקישור בין העדות מישראל, וע"כ זה רק מוסיף כבוד ציבור, וזה ערך הגובר יותר על הטרחה דציבורא שנגרם כתוצאה מתקנתו.

ח. מסקנה: כיצד מאחדין

מ"מ למדנו מתקנת רבי אבהו, כיצד מאחדים מנהגים בעם ישראל. לעיל הבאנו בשם מרן הרב זצ"ל, שסוד ד' ליראיו היה שכל עדה תתקע בצורה שלה את התרועה ובמשך הזמן יתעצב המנהג אצלה, ורק לאחר מכן יאוחדו כל המנהגים למנהג אחד השווה בכל עם ישראל. ולפי"ז אולי יש ללמוד מהנהגתו של רבי אבהו על איחודים אחרים שייעשו במנהגים השונים בעם ישראל (ע"י ביה"ד הגדול וכדו') – שקודם יש לתת לכל עדה לבסס את מנהגה (אם אכן מנהג ראוי ונכון הוא, ואינו מנהג טעות שאותיותיו גהנם...)

רבי אבהו באה לאחד את כל האומה, שכולם יתקעו את אותן תקיעות, לשם חיזוק אחדות האומה.

ז. כבוד הציבור גובר על טרחא דציבורא

ונראה להוסיף חידוש נוסף בהסבר שיטת הגאונים בדעת ר' אבהו. דאם כל שיטת התרועה היו נכונות, ובאמת יוצאים יד"ח בכל סוג תרועה, בין תר"ת בין תש"ת ובין תשר"ת, א"כ בשביל לאחד את האומה שכולם ינהגו באופן אחיד, ישנן ב' אפשרויות:

[א.] שכולם יתקעו או רק תר"ת או רק תש"ת או רק תשר"ת ובכך ימנעו טרחא דציבורא ותקיעות רבות נוספות.

[ב.] שכולם יתקעו גם תר"ת וגם תש"ת וגם תשר"ת ובכך יתארך משך זמן התקיעות.^א

ואף שב' האפשרויות טובות, שהרי כל התרועות נכונות כדעת הגאונים, מ"מ יש נפקא מינה ביניהן. דאם רבי אבהו היה מתקן תקנה כהאפשרות הראשונה, אז אמנם היה מונע טרחא דציבורא, אך היה נראה למראית עין בתקנתו שמה שהורה לתקוע זוהי התרועה הנכונה (לדוגמא תר"ת) והשתי

א. ולכאורה, יש אפשרות שלישית לאחד בין המנהגים, שיתקעו תשר"ת תש"ת ותר"ת בלבד במישוב, ואח"כ ג"כ במעומד בכל ברכה יעשו "סט" אחד, ובכך יש איחוד השיטות ונמנע טרחא דציבורא, וא"כ מדוע לא לעשות כן (וכדברי הריטב"א שכתב על התקיעות שבברכות, מדוע לא לעשות כן גם בתקיעות דמיושב)?

ונראה ליישב ב' תירוצים:

- א. אמנם כל התרועות נכונות כדברי רב האי, אך אם בוחרים בסוג אחד, צריך לעשות את כל הג' תרועות באותו סוג, כלומר או ג' תשר"ת או ג' תש"ת או ג' תר"ת. ועדיין דוחק כי מנין זאת? ויל"ע.
- ב. אם היינו עושים כן גם במישוב רק תשע תקיעות עם ג' תרועות שונות (תשר"ת תש"ת ותר"ת), היו העולם חושבים שרק תרועה אחת מהתורה (כדעת בעל המאור ברי"ה דף י"א ע"א בדפי הרי"ף, וכן ברא"ש סי' י"י) והסתפקו רק מהי אותה תרועה. וא"כ עדיין היו העולם טועים. אך כעת שתוקעים שלושים תקיעות במישוב הכול יודעים שג' תרועות מהתורה עם פשוטה לפנייה ולאחריה, והתקיעות השונות בברכות מוכיחות שכל התרועות נכונות כהריטב"א לעיל בהסברו את שיטת רב האי גאון.

יבוק, קונטרס שפתי צדק פרק ל"א: ודבריו מיוסדים על דברי האר"י בשער הכוונות (דף ס"ו ו') עיי"ש]. וע"כ צריך עיון רב וזהירות גדולה היכן כל עדה משמרת מנהגה דווקא, כדברי הירושלמי ערובין (סוף פרק ג') "אל תשנו ממנהג אבותיכם נוחי נפש", והיכן יש מקום לאיחוד מנהגים.

אך ברור לכל שאין דברים אלו מסורים אלא בידיהם של גדולי ישראל ופוסקי הדור, כדוגמת רבי אבהו בדורו, שסמכותו על בני דורו הייתה בלתי מעורערת ולכן תקנותיו נתקבלו בכל ישראל עד ימינו.

זכה רבי אבהו, האמורא הארצישראלי, תלמידו של רבי יוחנן מחבר הירושלמי, שתורתו, תורת ארץ ישראל, חיברה בין כל פלגי האומה, וכמ"ש חז"ל: "וזהב הארץ ההיא טוב" – מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל (בר"ר ט"ז י"ד).

שיהיה לה מסורת ובית אב, וכשכל עדה מנהגה יהיה מעוצב ומבוסס היטב, אז יבואו חכמי ישראל ויאחדו בין המנהגים השונים לכדי תורה אחת.

ועדיין יש לחלק בין מצווה כתקיעת שופר, שמצוותה מדאורייתא, ואם כל עדה תתקע תרועה שונה מחברתה ייראה הדבר שכביכול אין תורה אחת, וזה גורם לפילוג באומה, ולכן תיקן רבי אבהו תקנה מאחדת, ובין מנהגים שנהגו קהילות בעם ישראל שיסודם אינו במצווה דאורייתא ואף לא במצווה דרבנן, שבהם אולי עדיף להניח לכל עדה לנהוג כמנהגה, וכשם שיש הבדל בין שבטי ישראל ומנהגיהם כך יהיה הבדל בין העדות ומנהגיהם. וכך כתב האר"י הקדוש בענייני נוסחי התפילה – שלכל נוסח יש את הצינור שלו שדרכו פותח את שערי הרקיע, ולכן אין לשנות מטבע נוסח תפילתו ממה שלימדוהו אבותיו... וכפי שאמרו בירושלמי "אל תשנו ממנהג אבותיכם" [ספר מעבר